

A költeményekben megjelenő veszélyhelyzetek, a hurokszerű szorítást érzékeltető tapasztalati minták hosszú árnyat vetnek a sorok mögé; a mű valamely lassú torlódás szintjére, szoros szövegcellává változik.

Ezt az örökös lépéshátrányt sugalmazó hatást Szabó T. Anna főleg két művészi eszköz tudatos alkalmazásával éri el.

Az egyik: fölfedezi (újra fölfedezi) a *pont* indulatfokozó szerepét. A ponttal mérsékelt intenzív mondatfűzés természetesen közismert a mesterhagyományban; gondoljunk például erre a két emlékezetes darabra metszett klasszikus sorra:

„Tanulni kell. A téli fákat.”

Kétségtelen, ez a sor másképpen hangzana, sőt árnyalatnyit mást *jelentene* a közepére ejtett pont nélkül. Itt nem pusztán arról van szó, hogy a pont lassítja a közlésfolyamatot. A pont, mondhatni, egyenesen keresztmetszette hasítja a közlést, kivilágított ablakot nyit a jambusok falán. Alaphelyzetbe állítja a sort. (Kortárs költőink közül Bertók László él gyakran ezzel a lehetőséggel.)

Idézek kettőt Szabó T. Anna találataiból:

„A most. A percek dallama.
A kint és bent kétszólama.
A hús, a zsongó éji lomb.
Őszidő. Ág-síp. Lomb-doromb.”
(KÓRHÁZABLAK)

„Füvek. Rögök. Növényi béke.
Korhadó ágak csendessége.
Itt lent mindennek súlya van.
A láthatót a föld lehúzza
de az üresség súlytalan.”
(A HETÉRA A HALÁLT VÁRJA)

A másik: Szabó T. Anna előszeretettel alkalmazza a tómondatot, kijelentő mondatot. Jelsúlykolásának egyik leghatékonyabb eleme ez. A visszafogottság, a fékek működése, a lépten-nyomon megszakított jelformálás mintha embrionális törpetagokra szaggatná a sort; a költő szóinfarktuskokat iktat a szövegbe. Hamar kristályosodó sortípusnak nevezném ezt az eljárást.

Flaubert mondja egy francia íróról: stílusa

olyan, mintha vakondokok lagnának a mondatai alatt. Ilyen Szabó T. Anna stílusa is: egy-egy hirtelen felénk tátongó lyukból csakugyan „*a semmi hűvös szele*” fújdogál. Íme, két szakasz a kötet címadó verséből (mintha Píliniszky árnya suhanna át a sorok mögött):

„Megnyitja most az ablakot.
Úgy tekint ki a téli kertre,
mint aki mindig itt lakott.
A szilvafát már ő nevelte.

Húszéves, asszony. Messziről jött.
Homlokán hosszú forradás van.
Lassan leengedi a törölt.
Rebbenve áll a ragyogásban.
(A MADÁRLÉPTE HÓ)

Szabó T. Anna szemlátomást sikeresen harcol a vers prózává sorvasztásának kísérteivel (mesterét, Lator Lászlót is ez lelkesíthette). A várakozásra épít, mint a klasszikusok, s nem a meglepetésre, mint némelyik modern.

Ha van ilyen, A MADÁRLÉPTE HÓ klasszikus primőr.

Báthori Csaba

BESZÉD A TENGERRŐL

**Tábor Eszter költészetének
„egyik lehetséges értelmezése”**

Tábor Eszter: *A Meteorológiai Intézet jelentése*
Kozmosz Könyvek, 1984. 68 oldal, 11 Ft

Tábor Eszter: *Külön óra*
Lélegzet Könyvek, 1994. 64 oldal, 128 Ft

„Olvasó, értsd helyesen írásomat!
Nincs hatalmunkban Isten születéséről beszélni, mert ennek öröktől fogva nem volt soha kezdete; egyedül Istenről, a mi Atyánkról vagyunk képesek beszélni; arról, hogy mi ő, és miként van, és miképpen van az örök születés.”

(Jakob Böhme)

„...pedig a föliánsról
lassan lehull a fátyol
szeretne átderengni
az egyik lehetséges
értelmezés de senki
nincs akinek derengjen...”

Tábor Eszter EL IDEGEN című versének sorai – tudatosan vagy önkéntelenül – rámutatnak e költészet értelmezésének, sőt olvasásának (megértésének) talán legfőbb nehézségére, de egyúttal karakterére is. Különös, megfoghatatlan ugyanis Tábor Eszter verseinek világa, amelyek a lakhatatlanság tradicionális élménykörének lírai tematikáját hangszerelik újra. Am nála ez a tapasztalat nem válik olyan egyetemes létélménnyé, mint mondjuk Pilinszknél, ahol is a lírai alany pozícióját bármelyik figyelmes és érzékeny olvasó elfoglalhata, s ezáltal nemcsak a versekben megszólaló vagy formált figurák, de a befogadók is részesei lehetnek egy univerzális tapasztalásfolyamatnak. Itt azonban, Tábor Eszter ez idáig megjelent két verseskötetében, úgy érzem, nehezen megnyitható, maradéktalanul meg sem hódítható, kietlen horizont tárul fel, melynek talán egyetlen lakója, sőt ismerője: csakis a versek beszélője lehet. No de ki máshoz szólhatna mégis ez a meglehetősen ezoterikus, már-már misztikusan önmagába forduló költészet? Valóban nincs, akinek „átderengjen az egyik lehetséges értelmezés”? Vagy talán behatóbb vizsgálódás segíthetne ebben? Próbáljuk meg, s meglátjuk.

Már a szerző első kötetében is rendre olyan gondolatilag (filozófiailag) sűrített, megterhelt versekkel találkozhatunk, amelyek valamely egyszerre szenttelen és sejtelmesen misztikus térélményt idéznek, például „...itt hagyjam tettemet a térben / csak azért mert jártak előttem / kik e tettet cserének vélték / s magukat így szépen kivédtek / legalább az utolsó percben / nem jártak ők abban a kertben” (NEM AZ ÜRES TÉR). A megcélzott-sejtetett témakörhöz mérten a kötet beszédhelyzetének állandó dilemmája: „A tengerről nem beszél / aki tengerben él” (FRISCO BÚCSÚJA). Ennek ellenére Tábor Eszter megpróbál beszélni a nehezen közölhetőről. (Hogy miért merem ilyen könnyelműen azonosítani a versrészlet úgynevezett jelentésimplikációit a szerző úgynevezett szándékával, valamint hogy mi is lehet e köl-

tészet titokzatos „tengeranyaga”, nos minderre később visszatérek.) Méghozzá úgy, hogy egy meglehetősen zárt képi-grammatikai viszonyrendszert konstruál. S bizony nem kevés időt és kitarást igényel, hogy számos költeményen át feltérképezzük a – lényegében mindig ugyanazon – lírai univerzumot. Kérdés, megéri-e. Izgalmas, egyedi tapasztalatnak kerülünk-e így birtokába? Vagy talán a lehető legáltalánosabb – eleve eldöntött és lehatárolt – bölcséleti kérdések némileg túlbonyolított porondján találjuk magunkat? Léteznek-e egyáltalán eldöntetlen kérdések e terepen, amelyek Tábor Eszter pályájának követésre érdemes dinamikáját adhatják?

A nem épp problémátlanul felfejthető versszöveget legfőbb ismerve tehát a *viszonylatok bonyolult hálójának* aprólékos és precíz kidolgozása, azaz: ugrások térben, időben, fogalomhasználatban, a különböző jelentésszinteneken vagy éppen a grammatikai személyek használatában, például: „Egész regényt képeznénk ha benne / másik asztal terülne csodákra / Edd meg helyettem ezt vacsorára, / és ne ítélj csupán fegyelemre” (SZONETT). Megválaszolando továbbá, hogy vajon a beszélő én ezekkel az eszközökkel a teremtett költői horizont kitégítését, gazdagítását éri el, vagy pedig az eltökélt szerző – akarva-akaratlan – összetéveszti, sőt az értelmezhetetlenségig összemossa magát egy tételezett (kitalált, sejtett, vágyott) ezoterikus jelenséggel, netán valamely misztikus értelemegésszel. Meghatározható-e vajon a mindezen viszonyrendszerben és bonyolított formában megszólaló vagy rejtőzködő beszélő pozíciója? És vajon élvezhetőbb, emlékezetesebb lesz-e mindettől a versek érzéki karaktere?

Tábor Eszter új kötetének nyitóverse, az ÉPÍTKEZÉS című, látványosan példázza e művészet értelmezésének fentebb megelölgezett problémáit. Ugyanis a harmadik versszak, amely épp a közepén metszi a kompozíciót, megformáltságában és gondolati telítettségében egyaránt elüt a költemény egészétől (a többi négy strófától): „Körülnézni sincs időm. / Azt hiszem, bonyolultabb / Az egyszerűtől haladva / Importálni a múltat.” – Az érintett szakaszt megelőző és követő két-két versszak a rész és egész hagyományos kérdéskörében elrendezhető fogalmakkal és metaforákkal operál, melyeknek szélső koordinátái

a „fészek” és a „számkivetettség”: e lírai világ érvényes alternatívája. Ebben az összefüggésben nem igazán tudtam megnyugtatóan értelmezni az idézett szakasz valamely minőségi rendszerből valamely időbeliségbe vezető merész ugrását. Ami persze nem feltétlenül hiba (sem az enyém, sem a versé), sokkal inkább Tábor Eszter költészetének kikerülhetetlen jellegzetessége. Hiszen míg a négy sor *valaminek* a nehézségére („*bonyolultabb*”), *valaminek* a lehetőségére („*az egyszerűtől haladva*”) és *valamely* eltűnt értékkomponens vissza-szerzésének esélyére („*importálni a múltat*”) utal, a versszak a viszonylag pontos helyzetleírás („*körülnézni sincs időm*”) ellenére sem nyújt megnyugtató jelentésségést. Mégis nyilvánvaló és kifejtett a líra alapélménye, amely a ciklus címét adó LAKHATÁS-ban is tetten érhető, utalva Pilinszky nevezetes soraira: „*Lakhatalan, kiáltják, lakhatalan!*” (NAGYVÁROSI IKONOK.) Mind a PROLÓGUS „*teremtett*” és „*reális tere*”, mind a PARCELLA ötödik darabja a térérzékelés változásában rejülő homályos, ki nem fejtett esélyt célozza; az utóbbi költemény elbizonytalanított perspektívája például így: „*Az átváltozás előtti / Ohajtott rögzülés / Nem a föld egy pontjára irányul – / Egy pontra: a földre. / Mikhez képest az ez?*”

Az egyértelmű, közhelyszerű, lapos és akarnok konkretizálásnak ellenálló jelkapcsolatok tehát e költészet elvitathatatlan érdeimei. Talán épp emiatt beszél a kötet fülszövegének írója „*jelentéskioltásról*”. Ám ez a megállapítás Tábor Eszter verseiről kissé túlzó. E művészetnek, véleményem szerint, igencsak határozott jelentésintenciói vannak, hiszen a szövegkép milyensége (például elbizonytalanított grammatikája) nem határozhatja meg egy az egyben a jelentésmezők milyenségét (állítólagos „*kioltottságát*”), kapcsolatok sokkalta összetettebb. A misztikus (ezoterikus) nyelvi burok komplikációi nem rafinált jelentésfosztásról árulkodnak, hanem éppen hogy valamely bizonytalanná vált értelemegész (vissza)keresésére buzdítanak – egy sajátos jel/nyelvrendszer segítségével. Tábor Eszter költészete ugyanakkor – a stabil, erőteljes színekkel megrajzolt, egyértelmű-monolit jelképek, netán határozott és erőszakos felszólítások, instrukciók híján – változó, sőt variálható kulcsfogalmakat, azaz dinamikus viszonyrendszereket mozgósít. (Lásd például az

alábbi két nóment: „*térteremtő*”, „*földünk parallel szelleme*”.) Ráadásul e versek misztikus világa nem az egyesülésről, sokkal inkább a csalódásról, a megmásíthatatlan osztottságról szól (utal erre például a misztikusok lángoló szeretettematikájának feltűnő hiánya). Többek között ezért is lehet olyan nehéz e verseket megformálni és közérthetővé tenni, de még inkább nehéz e világba otthonos olvasóként/értelmezőként belépni. Magánmisztika ez, ahol nincs feloldódás és beteljesülés. E művészet alaptermészete: hajlama a misztikus magányra és elmélyülésre, amelynek igazán csak két főszereplője/részese lehet: a vágyódó és a Vágyott. De hogy Tábor Eszter költészetét maradéktalanul misztikusnak nevezzük, annak két (egymást erősítő) akadály is van: (1) A versek szűkített, lecsupaszított, rideg és reménytelen horizontja alkalmatlannak bizonyul a szeretetélmény és az átfogó világmagyarázat szenvedélyes tolmácsolására; (2) a jelenkori líra létmódját jelentősen meghatározó szellemi környezet sem kedvez a versnyelvet nem racionalizálható szövegkonstrukcióként, hanem rejtélyes, megfejtendő „*üzenetként*” kezelő befogadói stratégiáknak. Mégis, e kötet kurrens értelmezői szempontoknak ellenálló szövegképe felbátorít, hogy Tábor Eszter pályáját egy sajátosan átírt, átértelmezett hagyománykör: a misztikus költészet kései, töredékes variánsaként érzékeljük.

Egy könnyebben értelmezhető darab, a SZTEREÓ című, az öntörvényű művészet dilemmáját szólaltatja meg a „*hangolódás*” és a „*hangolás*” ellentéppár segítségével. Ez a belátás a MŰVÉSZET A MÁSIKÉRT című versben – Tábor Eszter költészetében szokatlanul – szinte tételesen kimondatik: „*Szabadcsapat a látvány nem lehet, / Egymásba vált a kép a képkeret. / A háttér itt csak újabb alkalom, / Aláírás és dátum a falon.*” – E „*bölcséleti tézis*” a kortárs költészet nehézségét, hagyományos szerepkörének beteljesíthetlenségét célozza, ami a sajátosan bonyolított nyelv- és szövegformálásban kulminál. Hiszen, talán nem árt még egyszer hangsúlyozni, e lírai világ sarkalatos pontja és kétsége: az egyedi-sajátos misztikus nyelvhasználat közérthetősége, interpretálható volta. Némi problémát okoztak például, noha a költemény egészét érteni vélem, a SZUBTRÓPUS alábbi sorai: „*Elindul a föld föld*

bujdokolni / Már számkivetve minden lent lakója / Bújjik alóla sok alattvalója / Vezérlő látás csalogtja híven.” – A helyviszonyok határozatlan volta ugyan magyarázható a vers öntörvényű-misztikus karakterével (miszerint a bizonytalan, olykor zavaros metaforák valamely magasabb, átfogóbb szinten nyerik el végső értelmüket), az idézet utolsó sora mégis egy kissé túlterheltnak tűnik: mintha a „látás” főnévhez rendelt három szóalak (vezérlő, csalogtja, híven) összszavarná, sőt egyenesen ütné (tehát itt mégiscsak: „kioltaná”) egymás jelentését. A KÖRÜLMÉNYEK HATALMA című kompozícióban viszont az értéktételező kulcsszavak (*búvópatak-gondolat, igazgyöngy, üstökös, égi rózsza, régi csóva*), valamint a dinamikus igei tér-idő viszonylatok (*visszajutsz, tér vissza, érlelődik, újra nyílhat*) párhuzamosan építkeznek, s biztosítják azt a világos és követhető szöveg- és jelentésformálást, amely az utolsó sor szelíd, nyugodt és egyenes mozgásához vezet: „...*Bólogató pillanat.*” Hasonlóan szerencsés és meggyőző eljárás, amikor a JÖVŐRE NÉZVE című vers utolsó szakaszában a három igealak (melléknévi igenév, főnévi igenév, kérdőszavas ige) a sugallt jelentés körül összpontosul: „*ki a megmondható / ellátni hold-napig / ki a részletekben / tudja-e hol lakik.*”

A kötet utolsó, JÖVŐRE NÉZVE című ciklusa olyan szimbolikát teremt, amelyről Jakob Böhme az alábbiakat írja: „*És ahogy a Nap heves sóvárgását a Misztériumba, a tudásba, nevezetesen az első háromba: Sulphurba, Mercurba és Salba bevezeti, hogy bennük meggyulladjon és megnyílatkozzon: ugyanúgy vezet vissza a tudás is heves sóvárgását a csillagok Quinta Essentiájából Sulphurral, Mercurral, Sallal, e három elsővel a Naphoz, az ő természet-Istenéhez. A Nap pedig a Misztérium Magnum lelke a külső elemi világban, hasonlata a belső, rejtett Istennek.*” – Némileg hasonló látomásos jelentéskörben mozognak Tábor Eszter HOLD NAP ELŐTT című versének befejező sorai is: „*Fényesednek a tételek / Tisztul az udvar – ébrednek / Kiegészítő béke jött / Elköszönnek az ösztönök // És a túlságig látható / Félhomályban az átható / Közös égüest körbesüit / Ugyanaz látszik mindenütt.*” De eszünkbe idézhetjük akár T. S. Eliot NÉGY KVARTETT-jének víziós zárlatát, ahol is: „*...minden jóra fordul és / A dolgok minden módja jóra fordul, / Ha a lángnyelvek összehajlanak / A tűznyaláb koszorújában,*

/ És egy lesz a tűz meg a rózsza.” Azonban Tábor Eszter verseinek közegében korántsem oly egyértelmű a Nap, a Tűz, az Egység és a Szeretet metaforák jegyében megvalósuló misztikus nász ígérete, legfeljebb: „*Küldöncökként közéljük költözünk. / Egy fagyott világ ében vitrinében / Elkap a hév a dolgok sűrűjében, / Közvetítünk, ahol különbözünk.*” E költészet inkább a „közvetítés” és a „különböződés” állandó, feloldhatatlan feszültségéből (a különbségek közvetítésének bonyodalmaiból) nyeri energiáit, ahogyan például az ugyanebben a versben körvonalazódó kétosztatú térképzet („*fagyott világ vitrine*” – „*régi közeg*”) is két egymásra utalt fogalom mentén („*mondat*” – „*tárgytalan üzenet*”) talál pontosított helyet és jelentést: „*Szemlélgetjük a régi közeget, / Hol szublimálja tartalmát a távol, / Hogy mentesítve összes mondatától / Felizzon a tárgytalan üzenet*” (OBJEKTÍV SORS). De lehet-e valamiféle egyetemes „*tárgytalan üzenete*” Tábor Eszter „*mondatainak*”, költészetének? Illetve megtalálhatja-e helyét az „*üzenet*” az adekvát „*mondatokban*”? De legfőképpen, megtalálhatja-e a „*mondat*” (s így az esetleges „*üzenet*” is, ha van ilyen) az olvasót? Talán épp ezekben a kissé erőszakolt kérdésekben rejlik Tábor Eszter költészetének a mai irodalomértés felől legégetőbbnek látszó dilemmája: lehet-e, s ha igen, mit lehet birtokolni, sőt megosztani a töredezett, elbizonytalanított versnyelv által? Hiszen, mint már mondtam, szemlélhető ez a líra úgy is, mint amelyben az egyénített nyelvhasználat és szövegformálás ódon hagyományt mozgósít és hangszerel át (legalábbis alaptermészetek tekintve): a nehezen konkretizálható és megosztható misztikus költészet mára, érthető okokból, háttérbe szorult örökségét. S ez nem kis feladat.

Azt hiszem, Tábor Eszter versei elsősorban önmagukért, önmaguk (és szerzőjük) problémaköreinek tisztázásáért léteznek (letűnt korok nagy misztikus szövegeihez hasonlóan). De hogy ennek a folyamatnak lesznek-e nézői, olvasói, az innen, a misztikus magánélmény felől nézve másodlagos. Ám ha mégis eminnen, a befogadás felől közelítünk e költészethez (s mi mást tehetnénk mi, olvasók?), már korántsem tűnik másodlagosnak, hogy vajon tudunk-e párbeszédet folytatni Tábor Eszter verseivel, oda tudunk-e hallgatni sejtelmes, furcsa hangjaira – amelyek talán

új és ismeretlen belátások birtokába juttatnak minket. A párbeszédet megkönnyítő érintkezési felület lehet például a misztikus líra deformációi, törésvonalai mentén jelentkező rezignált hangütés, amely így mégis az ezredvég mindnyájunk számára átélhető (interpretálható) tapasztalatát szólaltatja meg.

Bazsányi Sándor

MAGÁN(Y)MITOLÓGIA

Egy eddig ismeretlen történelem nyomában, avagy jó elbeszélő csak az lehet, aki szeret emlékezni

Hász Róbert: *A Szalmakutyák szigete*
A Symposium Egyesület kiadása. Szabadka, 1995.
 124 oldal, 330 Ft

Néhány esztendő óta változik valami a magyar prózában. Nem alapjaiban, de mégis szembetűnően. E változást egyértelműsítő művek egyelőre még nem bukkantak az olvasók elé, ám olyanok már igen, amelyekre érdemes odafigyelni, és amelyek minden bizonnyal a hazai epika jövőbeni irányának első útjelzői. Már akadnak szerzők, akik mernek, akarnak és képesek is letérni a hetvenes-nyolcvanas évekbeli elődök taposta ösvényéről. Arról az útról, amelyen még napjainkban is akkora a forgalom, hogy a felvert portól gyakran egymást sem látják a tolongók. E forgatagból manapság azonban már csak néha tűnik elő egy-egy határozottan körvonalazható új arc.

Persze ez a két évtizedes út nem zsákutca, miként az előző sem nevezhető annak. Csak-hogy e mostanin egyre ritkább a virág, és a fű is mind nehezebben nő. A tülekedők mint-ha csupán egymásra figyelnének és választott vezetőikre, elriasztva, kiközösítve maguk közül, aki a kanonizált diskurzus nyelvjárásától eltérő dialektusban beszél.

Pedig oda kellene figyelni arra, hogy mit és miként beszélnek ezek a mai másként szólók, ahogy érdemesnek bizonyultak e figyelemre azok is, akik a hetvenes évek elején az

addigi kánontól eltérő módon kezdtek a prózáról gondolkodni. Esterházy, Hajnóczy, Krasznahorkai vagy Márton László akkori dilemmái mára többé-kevésbé elvesztették aktualitásukat. Ez azonban semmivel sem csökkenti annak jelentőségét, hogy ezek a hatvanas évek után indulók, ahelyett, hogy alkalmazkodtak volna az elfogadott szabályokhoz, inkább új, ígéretesebb utat kerestek az unt és mind természetlenebbnek tűnő addiginál. Esetükben a *Lehet-e?* kérdést hamar felváltotta a *Hogyan?*; a nyelvvel való bibelődés, az önreflexió és a műhelygond munkáik szerves részévé vált, és nem öncélúvá. Esterházyék-nak sikerült a modern magyar irodalom epikai hagyományaiba illeszkedniük.

A nyolcvanas évek végén azonban megtorpantak ezek az útkeresők. Műveikben egyre több a tétovaság; bizonytalanná vált az addigi határozott irány. Követők egy része, úgy tűnik, nem vesz erről tudomást. Hangosan bizonygatják, hogy tudják, merre kell menni, és mivel ők vannak legelől, a most indulóknak legalább az általuk felvert por jelzi a legfőbb csapást.

A kilencvenes évek eleje óta azonban egyre többen merik vállalni a külön úttal járó veszélyeket. Ők is felfedezték, mint az elégedetlenek általában, hogy egy irányzat alkonyán a korszerűtlenségben csírázik a modernitás. Azon fáradoznak, hogy műveikbe, a korábbi önreflexió és műhelygond *mellé* visszacsempésszék a történetet, a *mesemondást*.

Hász Róbert e szerzők közé tartozik. Könyvét, *A SZALMAKUTYÁK SZIGETÉ*-t a századvég felé tapható egyik lehetséges új fontos irányjelzőjének érzem.

A most harmincegy esztendő, Szegeden élő vajdasági író első kötete hat elbeszélés gyűjteménye. Hász Róbert írásai eddig csupán antológiákban láttak napvilágot, és olyan rangos folyóiratokban, mint az *Új Symposium*, a *Pompeji* vagy a *Tiszatáj*.

„Ma már nem követelménye a regénynek sem, hogy olvasható, hogy szellem- és történetközpontú legyen; a művek megszületnek, pusztán azért, mert a szerzők műveket akarnak létrehozni, és a mondánivaló hiányában, a szüntelen stílusújítások versenyében valahol észrevétlenül lemarad az irodalom.” – E nagyon is egyértelmű megállapítás minden bizonnyal szerzői hitvallásként értelmezhető. Véleményét az író egy titokzatos,